

Andreas Weber
SVE OSJEĆA

Izdaje
Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktorica
PETRA LJEVAK

Urednik
EDVARD POPOVIĆ

Andreas Weber

SVE OSJEĆA

Čovjek, priroda i revolucija
prirodnih znanosti

Preveo s njemačkoga

BORIS PERIĆ

Zagreb, lipanj 2011.

Naslov izvornika:

Andreas Weber

ALLES FÜHLT

Copyright © 2007 BV Berlin Verlag GmbH, Berlin

© prijevoda

S. Fischer Stiftung, Hamburg po nalogu TRADUKI

© hrvatsko izdanje

Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2011.

Objavljivanje ovog djela omogućeno je uz potporu literarne mreže TRADUKI, što su je zajednički inicirali Savezno ministarstvo za europske i međunarodne odnose Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne republike Njemačke, švicarska kulturna zaklada Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, Goethe-Institut i Zaklada S. Fischer.

ISBN 978-953-303-382-2 (meki uvez)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 769601

ISBN 978-953-303-383-9 (tvrdi uvez)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 769602

Za Esther, Emmu i Maxa

»Očito je da niže životinje osjećaju ugodu i bol, sreću i bijedu, baš poput čovjeka.«

(Charles Darwin)

»Sve je usporedba. Svako biće ključ je do svih ostalih.«

(J. M. Coetzee)

Sadržaj

1. »Stvaralačka ekologija«.....	11
<i>Prvi dio: Stanice s ciljevima</i>	
2. Želja za životom	23
3. Stroj koji može umrijeti.....	39
4. Fizika stvaranja.....	61
<i>Drugi dio: Jezik osjećaja</i>	
5. Unutrašnjost svijeta	77
6. Afektivna neuroznanost: duh kao simbol tijela	94
<i>Treći dio: Ja sam ti</i>	
7. Pitanje u očima vuka	119
8. Učenje mišljenja: zrcaljenje drugoga	137
<i>Četvrti dio: Život kao umjetnost</i>	
9. Melodije duše.....	159
10. Legendarna sloboda.....	180
<i>Peti dio: Simbioze</i>	
11. Tijelo mora.....	205
12. Ne jedan, nego sve.....	221
13. Srebrno more	236

Šesti dio: Liječenje

14. Povratak vrijednosti	253
15. Perspektiva: simbolička fizika?	279

Zahvala	291
Glosarij	293
Citati.....	301
Preporučena literatura	311

1. »Stvaralačka ekologija«

Naravno da životinjama treba čovjek! Trebaju nas kao svi roditelji, protiv kojih smo se neko vrijeme bunili, dok jednog dana oslabjeli, lišeni svoje nekadašnje moći, ne počinju zahtijevati našu zaštitu.

Brigitte Kronauer

Biologija, znanost o životu, stoljeće i pol šutjela je o pitanju što je život. Biolozi su imali koncept koji je bio dovoljan za njihova istraživanja: Pretpostavljali su da su organizmi mali strojevi.

To uvjerenje danas je poljuljano. Prije nekoliko godina doživjeli smo kako istraživači »dešifriranje« ljudskog genoma slave kao središnji proboj. Činilo se da su se našli na pragu definitivnog posjedovanja mehanike života. Ali otad se dogodilo malo toga. *Boom* se zaustavio. Genetičari su postali tiši. Oni, doduše, mogu reći koje su sekvence DNK zapisane u našim kromosomima, a u stanju su i da nekima od njih pridodaju značajku – pa tako, primjerice, znamo gdje se nalazi gen zadužen za proizvodnju inzulina.

Ali već pri sljedećem koraku – egzaktnom pokazivanju kako od gena nastaje tijelo – zakazat će shvaćanje prema kojem građa organa slijedi vojni zapovjedni lanac. U istraživanju gena, u razvojnoj psihologiji i u istraživanju mozga sudionicima je sve jasnije da će živa bića razumjeti samo ako u istraživanje ponovno uvedu snagu, koja se stoljećima odatle pomno protjerivala: subjektivnost.

Biologija, koja se od sredine 19. stoljeća svojski trudila da iz prirode protjera osjete, sad ponovno otkriva osjećaj kao osnovu života. Istraživači su pitanje unutrašnjeg svijeta organizma dosad izdvajali, ne bi li bolje analizirali sastavne dijelove koji upravljaju njegovim ponašanjem. U međuvremenu su međutim upoznali bezbroj novih detalja i pokušavaju sastaviti komadiće koje su pronašli. Pritom su utvrdili: Što više tehnologije dopušta proučavanje života na mikrorazini, to će jači biti dokazi njegove kompleksnosti i inteligencije. Organizmi nisu satni mehanizmi, koji bi se sastojali od jasno odijeljenih sastavnih dijelova. Oni su cjeline koje na okupu drži jedna moćna sila: osjećanje što im godi i što im šteti.

Istraživači su spoznali da će samo na taj način – shvaćajući organizme kao osjetne sustave, koji interpretiraju i vrednuju svoju okolinu, umjesto da robovski slušaju podražaje – dobiti odgovore na velike zagonetke života. Te zagonetke su: Kako se iz jayne stanice razvija cjelovit organizam? Kako nastaju novi tjelesni oblici i nove vrste? Što organizme razlikuje od strojeva? Može li se stvoriti umjetni život? Što je svijest? Kako su naše mišljenje i naša kultura obilježeni činjenicom da smo sami živa bića? Zašto priroda toliko privlači ljude? Koji nas razlozi prisiljavaju da je održimo? Ukratko: *Što je život i koja je naša uloga u njemu?*

U ovoj knjizi opisat ću kako biologija ponovno otkriva subjektivnost kao temeljni motor svega života. Ali opisat ću i na koji način to otkriće okreće naglavačke sliku što je kao ljudi stvaramo sami o sebi: ako smo sebe dosad također shvaćali kao biološke strojeve, u kojima se na neki način još održao duševni faktor, sad ćemo posvuda u prirodi nailaziti na subjektivnost kao njen fundamentalni princip. I najjednostavnija bića djeluju na osnovi vrijednosti. Održavanje njihovih tijela možemo razumjeti

jedino ako ih shvaćamo kao aktere koji tvrdoglavo slijede neki cilj.

U biologiji je započela revolucija čije posljedice nisu sagledive. Francuski neurobiolog David Rudrauf naglašava: »Traganje za načinima na koja živa bića proizvode vrijednosti i značenja čini srce modernog kognicijskog istraživanja, od robotike do neuroznanosti.« Svedeno na zajednički nazivnik: Nova biologija pokazuje da fenomen osjećanja ne objašnjava samo svijest, već sve životne procese.

Biologija se pritom našla u sličnoj situaciji kao i fizika prije stotinu godina. Kao što je ona tada odustala od svojih predodžbi o materiji, biologija danas radikalno mijenja vlastito shvaćanje života. Uspoređena s konvencionalnom slikom, biologija je ono što je kvantna teorija bila za Newtonovu fiziku. Kvantna teorija otkrila je prije stotinjak godina da promatrač i eksperiment zapravo nisu međusobno nezavisne veličine. Utvrdila je: Sve je u međusobnoj vezi.

Nova biologija toj promijenjenoj slici objektivnosti pridodaje novu dimenziju: ona je ustanovila da je *subjektivnost živih bića fizikalna veličina*. Vrijednost i osjećaj ona otkriva u središtu fizike organizama – i to ne kao jedno od mnogih mogućih gledišta, već kao nužan sastavni dio znanstvenog objašnjenja.

Biologija se na taj način susreće s našim vlastitim osjećajem – našom željom za životom, našom čežnjom da budemo – kao elementom iz kojeg će se tek razviti cjelokupna priroda koja nas okružuje. Ta spoznaja ponovno nas uključuje u divljinu, u stvaralačku *naturu naturans*, koju toliki ljudi traže, za kojom žude i koju bi željeli održati – a da im sredstva suvremene znanosti ne mogu objasniti zašto.

Znanost srca

Ova knjiga okreće se protiv prirodoznanstvenog skidanja čarolije sa svijeta. Ali ona »znanstvenom« pogledu na svijet ne pokušava suprotstaviti iracionalnu alternativu. Takva je, naravno, sve više u modi. Dovoljno je sjetiti se SAD-a, gdje vjera u inteligentnog stvoritelja, koji je poput grandiozna urara stvorio sva bića, kao »Intelligent Design« trenutno doživljava neslućenu renesansu. Ja, naprotiv, tvrdim: Za skidanje čarolije sa svijeta nije kriva želja da se on istraži, već naša pogrešna premisa, koja je sve naše istraživanje tijekom posljednjih nekoliko desetljeća pretvarala u hladan, tehnički posao. Ja na ovim stranicama ne propagiram rastanak od znanosti, već znanost srca. Tumačimo li bez predrasuda rezultate bioloških istraživanja, oni će omogućiti samo takav način čitanja. Da pojasnimo: U aktualnoj svađi »kreacionista« i »evolucionista« u prvom planu kao da postoji samo izbor među dvjema alternativama. Ili je biosfera stroj, koji je nastao bez ikakva smisla – ili je (također mehanički) aparat, što ga je dizajnirao nepoznat bog. Treći put ne uzima se čak ni u obzir: Da bi materija sama mogla biti stvaralačka, da slijedi princip punine i iz sebe proizvodi subjektivnost. To je put »stvaralačke ekologije«, koju želim predstaviti na stranicama ove knjige. Ona dolazi do zaključka da je izvorni sloj kozmosa život, a ne »puka materija«. Stvaralačka ekologija budžet prirode ne razumije samo kao bilancu učinka već i kao stanište bića koja osjećaju.

Tom gledištu prilagodio sam i svoj stil. Prirodu ja ne tumačim samo kao objekt istraživanja već i kao mjesto iskustva. Tumačim je u svom iskustvu: Kreaciji se može pristupiti samo kreativnošću; izražajni fenomen života iziskuje daljnje izražavanje. Jer već će distancirani jezik znanosti – ali i posrednički jezik novinarstva i popularne literature – ugurati barijeru između nas i svijeta ostalih

duša. Stoga sam napisao veoma osobnu knjigu: Čitatelja želim povesti sa sobom u prirodu, a to je putovanje u isti mah ekspedicija u način mišljenja moderne biologije. Opise svojih susreta s biljkama i životinjama povezujem s analizom, pozadinskim refleksijama i iskustvenim izvještavanjem, pričajući tako o znanosti na osnovi doživljaja. Pritom se povodim za uvjerenjem: Svaki doticaj s prirodom potrest će naše razumijevanje nas samih kao bioloških bića, kao što će dašak vjetra potresti krošnju stabla.

Povratak vrijednosti

Priroda nije mrtva. Mi ljudi je volimo, tražimo je i čeznemo za njom. Osjećamo da nas šetnja kroz šumu ispunjava mirom, da nas smiruje pogled na more, da nas dira pjev slavuja. Mi ljudi trebamo prirodu i moramo je očuvati. To se za nas razumije samo po sebi. Ali u isti mah mi više ne znamo je li osjećaj što ga imamo spram prirode, biljaka i životinja normalan – ili je posrijedi nešto staromodno i nezgodno. Osjećaji i prirodna znanost kao da se međusobno ne mogu uskladiti. Znanost nam stoljećima nastoji objasniti da je naša radost zbog drugih živih bića sentimentalna iluzija. Takvo stajalište ignorira duboka ljudska čuvstva i to, kako se sad pokazuje, krajnje neopravdano. Jer, istraživači danas otkrivaju da upravo naši osjećaji vode prema središnjim pitanjima modernih prirodnih znanosti. Naravno, ta poruka toliko je radikalna da je se dosad nije svaki put razumjelo. Ona nije značila ništa drugo nego da svijet nije strano mjesto, već domovina u empatičkom smislu. Dijelimo je s bezbrojem drugih organizama, koji su poput nas puni osjećaja.

Iza nas je stoljeće besprimjernih humanitarnih i ekoloških katastrofa – a gledamo ususret novima. Pravilno razumijevanje

života bit će presudno za našu budućnost. Imajmo na umu: Duhovno-povijesna tema moderne odnosi se na pitanja koliko smo se udaljili sami od sebe, koliko smo daleko od svijeta ili koliko se beznadno ne razumijemo. Bilanca takva pogleda ogleda se u djelima Kafke i Becketta. Avangardistička kultura taj lom do danas slavi kao najdublju samospoznaju. Ali, nije li ona zapravo samoobmana, pogrešna dijagnoza – jer razdor zjapi negdje drugdje?

Zadaća koja se danas postavlja pred nas traži da prevladamo tu opsesiju, koja nikad nije bila čitava istina. Čovjekova izolacija nije najdublja oznaka njegove prirode, već počiva na pogrešnom razdvajanju ljudskog od drugih života, našeg ja od svijeta, duha od pjesništva. Već stotinu i pedeset godina žalimo zbog gubitka duše – a u isti mah osuđujemo prirodu. Egzistencijalna tema današnjice i sutrašnjice ponovno je pronalaženje ravnoteže, bez koje će nam svijet zaista izmaknuti. Ovom knjigom htio bih pokazati kako nam je blisko sve što živi i kako se preko toga možemo približiti sami sebi.

Misli iznesene u ovoj knjizi stoga imaju presudnu etičku konzekvencu. Ona glasi: Moramo spasiti prirodu za svoju dušu. U biologiji, koja poznaje osjećaj kao nulti meridijan svih životnih procesa, znanost o životnim procesima postaje ekologijom duše. To, naravno, omogućuje dosad nepoznat pogled na zaštitu prirode i ekološku etiku koja ga prati: Prirodu ne bismo trebali očuvati samo zato što nam koristi ili zato što je njena raznolikost postojala i prije nas, već zato što je volimo. Volimo je jer smo dio nje, ali ponajprije zato što je ona dio nas.

Sasvim praktično teško je previdjeti tu okolnost. Druga živa bića u ljudskoj mašti zauzimaju pozamašan prostor. Pitamo li nekog što je za njega »lijepo«, prvi odgovor najčešće će glasiti: »livada u cvatu«, »more«, »vrt mojih roditelja«, »pokrajina Uckermark« ili naprosto »priroda«. Pogledamo li bolje, posvuda ćemo zamijetiti taj trag

prirodnog. Sobe ukrašavamo vazama s cvijećem, divljinu u obliku biljaka lončanica donosimo na prozorske daske; stolnjaci, tapete, zastori i odjeća dekorirani su raslinjem ili cvjetovima. U dječjoj sobi gomilaju se plišane životinje, na televiziji filmovi o prirodi emitiraju se u udarnim terminima, zoološki vrtovi vikendom su prepuni, mnogi ljudi drže kućne životinje. A jedna čitava grana privrede, turistička industrija, živi od iluzije netaknutog i prirodnog.

Ljudi traže prirodu, jer su izgubili nešto u sebi samima. U svome tijelu naime i čovjek je priroda. Naša najdublja jezgra je od krvi i mesa, organska kreatura, koja naposljetku izmiče racionalnom mišljenju. Biolozi poput teoretičara evolucije E. O. Wilsona smatraju: Mozak i psiha u neprestanoj su se koevoluciji s biljkama i životinjama tako tijesno privili uz prirodu da bez njenih poticaja uopće ne bi mogli preživjeti. Mnogim znanstvenicima u međuvremenu je postalo jasno: Činjenica da smo životna bića određuje naša opažanja – i to na tako fundamentalan način da u njemu zaista ne možemo promijeniti ništa. Svijet primarno ne doživljavamo duhom, nego čulima. Ljudi misle u simbolima i metaforama. Kako bismo tu stranu svog bića mogli iskusiti i integrirati u svoju osobnost, upućeni smo na nazočnost prirode kao na simbolično zrcalo. Jer hranu za svoje mišljenje dobivamo iz prirodnog svijeta. Biljke i životinje na osnovi realnih ili pretpostavljeno realnih svojstava pretvaramo u metafore – primjerice zmiju, drvo ili ružu. U njihovim preobrazbama prepoznajemo sami sebe.

»Stvaralačka ekologija«, koju ću razvijati na sljedećim stranicama, po prvi put je u stanju takve duboke ljudske osjećaje i s njima povezana kulturna strujanja povezati sa znanstvenim pogledom na život. Vrijednosti i značenja nastali u biološkom procesu života zadobili su u prirodi opipljive oblike. Stoga se čovjek u svom

doživljavanju prirode osjeća simbolički sjedinjen sa svijetom. Priroda utjelovljuje ono što smo i mi: Ona je živo zrcalo naših emocija i duhovnih kapaciteta. Zbog toga priroda u kulturnim tradicijama igra središnju ulogu. Stabla, primjerice, slove kao simboli života, jer iskustveno *jesu* život. Nakon simboličke »smrti« u zimi ponovno će se razlistati, rasti i nositi plodove, sasvim bez našeg doprinosa. Produktivnost, novina i harmonija, ali i rasap i propadanje ne odvijaju se samo u nama nego i u čitavoj prirodi. U silini elemenata, u nastajanju i nestajanju bića, izmjeni svjetla i tame utjelovljen je naš unutarnji krajolik.

Ako je čežnja za prirodom usidrena u našem biću, njen nestanak mogao bi, naravno, imati nesagledive posljedice: Možda smo se upustili u razaranje nečeg, bez čega uopće ne možemo postojati. Čovjeku prijete emocionalni gubitak, koji napada temeljnu strukturu njegova bića, pribojavaju se psiholozi Sveučilišta Harvard. Oni pretpostavljaju da će već 2020. depresije (nakon problema sa srcem i krvotokom) predstavljati drugi najčešći zdravstveni poremećaj na svijetu – pa i zbog sve većeg otuđenja od prirode. Budući da sve naše osobine, pa i one »najljudskije«, u krajnjoj liniji izrastaju iz organskog tla, čovjek sebe sama može razumjeti u cijelosti samo ako se – kao kulturno biće – vidi unutar prirode. Za čovjeka najveći rizik razaranja okoliša leži u opasnosti prosipanja tog razumijevanja. Naša najdublja ugroza tako gledano nije ni medicinske ni klimatske vrste. Bez doživljavanja prirodne ljepote čovjeku prijete opasnost da duševno uvene. Možda se najvažnija psihička funkcija drugih organizama sastoji čak i u tome da nas ljude mire s našom boli, našom usamljenošću, našom prolaznošću. Jer, temeljna oznaka prirode je činjenica da ona svaki put ponovno oživi, da se i najveća katastrofa nakon kratkog vremena ponovno pretvori u cvat, a time i u nadu za nas same.

Mnogi ljudi osjećaju da su takvi doživljaji neopravdano došli na zao glas. Osjećaju da u darvinističkoj teoriji nešto mora biti pogrešno. Ali *što* bi to bilo nije se moglo prepoznati dokle god je neograničeno vladala doktrina o vrijednosnoj relativnosti života. Znanstvenici su dugo tvrdili da ne postoji realnost osim mrtve materije i da se sav život može svesti na nemilosrdne zakone preživljavanja i odabira. U skladu s tom slikom, čovječanstvo se do danas odnosi prema svom planetu. Darvinistička ideologija ne poznaje vrijednosti osim egoistične požude i stavlja je u položaj prirodnog zakona. Sve drugo, svi osjećaji i doživljaji poput strahopoštovanja, ljubavi i velikodušnosti za nju su u krajnjoj liniji iluzije što su ih stvorili naši geni ne bi li lakše preživjeli.

Mi prirodu opažamo pogrešno, jer nam ju je znanost o prirodi godinama pokazivala na pogrešan način. Iz prirode ona je izgraničila ono što je lijepo, poput poezije ili ekspresivnosti, jer je preferirala isključivo spoznaje koje se mogu objektivizirati, uvjereni da su samo one istinite. To je dublji razlog ekološke katastrofe: Mi istrebljujemo život jer smo se prevarili prosuđujući o njegovu karakteru. Odnosimo se prema njemu tako okrutno, jer ga smatramo mašinerijom i starudijama. Ali kad mu bude kucnuo čas, bit ćemo usamljeniji i možda uvidjeti da smo uništili dio sebe samih. S prirodom umire i naš osjećaj. Naše razumijevanje živih bića bit će presudno za našu budućnost. To ne znači da bismo bez životinja i biljaka morali umrijeti od gladi. Ali mi ćemo duševno osiromašiti na način koji dosad nismo mogli ni zamisliti. I zato što su duša i tijelo međusobno povezani, što duša simbolički zrcali tijelo, na kraju će se raditi i o našem stvarnom životu.

Ta tmurna slika promijenit će se međutim kad stanica više ne bude slovila kao uzorak za preživljavanje, već kao biće kojem život nešto znači i koje to značenje doživljava kao osjećaj. Revolucija u životnim znanostima tako će uspjeti prodrijeti do jezgre jedne

istinske ekološke etike, etike u kojoj svijet više neće biti nijema pozornica rata za preživljavanje. Mi ne smijemo uništiti prirodu, jer bismo u njoj uništili nešto od sebe samih. Samo takvo stajalište može se oduprijeti nelagodi zbog činjenice da ne možemo objasniti zašto bismo trebali održati neku stvar, koja navodno nije prožeta dušom, poput ptice ili krajolika u kojem leže jaja i pjeva. Mi osjećamo da su oni toga *vrijedni* – iako su znanost, pa i gospodarstvo dosad izgraničavali upravo te vrijednosti. Ali to što spoznajemo vrijednosti su samog života, vrijednosti prema kojima se organizmi u svakom trenutku stvaraju sami. Mi te vrijednosti možemo prepoznati, jer su upisane u naša tijela. Naravno, ne zbog toga što takav osjećaj potiče preživljavanje. Naprotiv, jer je preživljavanje moguće samo kod subjekta koji osjeća.

PRVI DIO

Stanice s ciljevima

U ovom poglavlju ispričat ću kako me je u mladosti uhvatila čežnja za prirodom – i uvjerenje da bi ona morala sadržavati više od savršeno funkcionalnih sastavnih dijelova. Očajan sam zbog činjenice da većina biologa nije u stanju reći što je to »život« – i krećem na put kako bih konačno pronašao objašnjenje. Ono što otkrivam pokazuje biologiju u sasvim novom svjetlu. Pokazuje se da mnoga svojstva, što ih poznajemo kod sebe samih, organiziraju već i građu stanice. Naravno da stanica nema svijesti. Ali osjećaji, okrenutost nutrini i vrijednostima svojstva su života i čine naprosto fizikalnu silu. Kako to da ni najjednostavnija živa bića nisu strojevi? Na sljedećim stranicama opisat ću tu novu fiziku stanice.

2. Želja za životom

Ja sam žaba. / I nosim dragi kamen.

Gertrud Kolmar

Jeste li ikad pogledali žabi u oči? Velike su i okrugle kao tamna voda. Ali njena šarenica, u kojoj se otvara zjenica, zlatne je boje.

Ne bojte se. Slobodno joj se približite. Sićušni dragulji tada će se izvrnuti prema van, u prostor. Njihova unutrašnjost sastoji se od tisuća sjajnih nabora, mikroskopski sitnih klanaca i planina, nad kojima svjetlucaju zalutale zvijezde. Žaba će na naš pogled uzvratiti noćnim nebom.

Kažete, to nije važno? Žaba je naprosto životinja, a kako ćemo se odnositi prema njoj stvar je našeg ukusa? Možda vam se čini čak i ružnom? Pričekajte trenutak. Pogledajte je još jednom. Pogledajte je kao što sam ja to učinio. Vidjet ćete da nešto uzvraća vaš pogled. Da vam nešto stoji sučelice, što nije puka stvar. Nešto što živi.

Mnogo semestara pokušavao sam otkriti što bi moglo biti to nešto. U starinskim predavaonicama secirao sam žabe, u prenakrcanim laboratorijima klonirao bakterije, te na kišici prosijavao sićušne crve iz mulja Istočnog mora ne bih li shvatio kako funkcionira život. Položio sam čak i diplomski ispit. A ipak mi se sve vrijeme činilo da nešto nedostaje. Kao da mi, istraživači, moderni ljudi od znanosti previđamo nešto presudno kod životinja i biljaka. Kao da smo slijepi upravo za ono što nas je uopće navelo da se

zanimamo za živa bića. Kao da tražimo mehaniku u unutrašnjosti nekog aparata, a pritom nemarno lomimo površinu.

Svoj dosadašnji život proveo sam u potrazi za tim nečim. Na posljetku sam ga pronašao – jer ga je ponovno pronašla i sama znanost, nakon stoljeća tijekom kojih si je postavljala cilj da ignorira ono što joj je najpreče, ne bi li tako postigla preciznost. Možda sam ga pronašao i zato što sam oduvijek želio da mi se osjećaji i misli međusobno slažu. Sve je započelo prije mnogo godina sa žabom. Ili, točnije rečeno: s čitavom barom punom amfibija, punom najrazličitijih vrsta.

Bio je to jedan od onih srebrno-sivih sjevernonjemačkih dana potkraj zime. Kraj poljskog puta živica se, smeđa i gusta, zabadala u proziran zrak. Zrak je bio toliko hladan da su me za vožnje biciklom uši boljele od vjetra. A svejedno, u svim bojama nazirao se neki topao ton, neko neprimjetno obećanje koje me je izmamilo van.

Škola je završila i ja sam se preko poljane vozio prema jednom malom jezercu. Skrivalo se iza rijetke trstike, u razlomljenoj sjeni ukočene živice od johe, graba i lijeske. Neke vode nisu bile mnogo veće od lokvi, u kojima se nakupila vlaga zime i gdje je sad stidljivo počelo pirkati prvo proljeće. U svojim jezercima zemlja je otvarala oči prema nebu. Ne tako davno ovdje smo se još dolazili klizati. Na putu kući, dok se oko nas brzo spuštao sumrak, pričali smo jedni drugima stravične priče. Hodao sam kraj Mare Simon, u koju sam bio beznadno zaljubljen. Ona nije obraćala pažnju na mene. Kad bi je pokušao pobijediti u utrci preko leda, zbacila bi svoju plavokosu, dječjački ošišanu glavu i dobacila mi smiješak, toliko blještav i podozriv da sam danima mogao biti sit.

Bacio sam bicikl u požutjelu travu i nagnuo se prema vodi. Kad bih pogledao bolje, vidio bih da njena glatkoća nije bila savršena, da joj zrcalo nije bilo nepomućeno. Crni mramor površine pucao

je svako toliko. Rasprsnuo bi se, ispustio mjehuriće kao da po njemu pada nevjerojatno usporena kiša, i lomio se u tihim potresima, koji su se nastavljali na kopnu. Činilo se kao da izlazi zagonetna ugljična kiselina, tajni sastojak proljeća, koji nisam razumio.

Legao sam potrbuške i primaknuo se bliže vodi. Tečnost silinom leda obavi moje ručne zglobove, kad sam oprezno gurnuo ruke preko blatnjava ruba obale. Iznenađna kretnja natjera me da ustuknem. S dna jezera uskovitlalo se blato, te se ponovno spuštalo, zrnato kao na usporenoj snimci. Buljio sam kroz vodu.

Onda sam ugledao životinju. Neprimjetno se odvojila od mulja na tlu, uzdizala se polako poput vitka balona, balansirajući četiri-kratkim nogama svoj lebdeći uzlet. Njuškom je probila površinu i odaslala nježan val preko jezera. Ugrabila je zrak i pustila se da padne. Vidio sam da joj je donja strana bila svijetle, narančaste boje. Iz repa i leđa izrastala je nazubljena kresta, kao kod zmaja iz bajke.

Srce mi preskoči. Iznenađ se rastvorila dubina prirode, ovdje, jednog običnog školskog dana u kasnoj zimi, u sumraku sjevernonjemačke nizine. Biće je nijemo plutalo vodom, dižući se jedva primjetnom brzinom. Spazio sam i drugu životinju, pa onda još jednu. Puštale su da ih voda dignu na površinu, tamo bi hvatale zrak i vraćale se u stanje podvodna lebdjenja. Kroz mirnu vodu vidio sam njihove oči, koje su gledale kroza me, ali su me ujedno i neprestance upijale. U čarobnim kristalnim kuglama titrao je život. Što sam dulje buljio u tekući prostor preda mnom, to se više počeo širiti, dok mi se nije učinilo da me iz nijemih pogleda životinja promatra sama voda.

U nekom trenutku pridigao sam se i odvojio pogled od pogleda tih bića. Nekoliko dana potom kupio sam knjigu, uz pomoć koje ću odrediti što je bilo posrijedi. Bili su to mali vodenjaci, *triturus vulgaris*, a zmajevska kresta spadala je u njihovo proljetno

svadbeno ruho. Nisam mogao znati da nikad više neću vidjeti te životinje.

Uobličeni osjećaj

Bio sam tada još dijete. Odnosno, bolje rečeno, bio sam u dobi u kojoj bi postupno trebalo prestati biti dijete. Ostali su željeli da im roditelji kupe motocikle i ubrzo bismo ovog ili onog s njegovim štrkljastim rukama i kacigom preteškom za suhonjavu tijelo vidjeli kako se vozi na Zündappovu motoru. Čučali su na svojim mašinama pred školskim dvorištem, zajedno s otkačenim starijim drugovima. Pušilo se. Bile su to male zavjereničke skupine, kojima ja nisam imao pristupa. I Mara Simon stajala je tamo.

Bilo mi je petnaest godina i bio sam zakupio mali vrt prekoputa naše kuće, trokutast komad zemlje između pjeskovita parkirališta i polja žitarica. Dok su se ostali popodne sastajali i pušili, ja sam klečao među svojim gredicama, sijao salatu i borač, ili bih prstima na kojima se skorila crna zemlja među mladim mrkvama izvlačio sedmolist i pirevinu.

Do sastanka s Marom Simon svejedno je došlo. Bilo je to jednog sunčanog popodneva u srijedu. Prelazio sam cestu s tačkama prepunim svinjskog izmeta, kad me Mara zarumenjenih obraza presrela na biciklu. Sva se žarila i nije joj se moglo približiti. Pogledao sam se: izlizane samterice i blatnjave čizme. Onda sam zadržao dah. Dok je Mara prolijetala pored mene, pokušao sam utopiti svoj bespomoćni pogled u njenim očima, koje su se zatvarale preda mnom poput neprobojna stakla. Navečer sam joj napisao pismo. Odgovorila je crvenim flomasterom: »Kod mene drugi dečki imaju prednost.«

Tijekom rekonvalescencije zadržavao sam se gotovo čitavo ljeto vani. Učio sam glasove ptica, pronašao gnijezdo sive grmuše u zapuštenoj živici. Tada nisam znao u kojoj se duhovnoj tradiciji krećem, ako zbog zrikavca, koji je svjetlucao na suncu, skačem s bicikla. Nisam znao da su pjesnici poput Novalisa ili Coleridgea prirodu shvaćali na taj način: kao osjećaj koji je zadobio oblik. Nisam znao da naše doba smatra da je vrijeme takve romantike prošlo, držeći je sentimentalnom modom prošlih epoha.

Na vrhuncu ljeta često sam još odlazio do svog jezerca, ne znajući da je to posljednje ljeto što ću ga provesti tamo. Dok su rasle vodene biljke i alge, vodenjaci su se dobro sakrili. Nisam ih više pronašao. Zato sam otkrio debele parove krastača, čudio se kako su se žilavi mužjaci za parenja u vodi grčevito hvatali za svoje ženke, koje samo što ne bi prsnule od ikre, isijavajući na svojim mesnatim splavima samu srž ugođe. Slušao sam tiho gukanje livadnih smeđih žaba. Mirno sam sjeo kraj vode i promatrao refleksije sunčeva svjetla kako prelaze preko parova njihovih zlatnih očiju. Još prije zime odselio sam zajedno s obitelji. Nikad više nisam vidio ta mala jezerca.

Danas znam: priroda nije prostor za bijeg od osjećaja. Ona nam jamči bijeg u osjećaj. Nije iluzija da u životinjama i biljkama ponovno pronalazimo nešto presudno. U njima pronalazimo svoju dušu. Ali osjećaj kao središte života nisu ponovno otkrili samo ezoterični zanesenjaci i sanjarenju sklona djeca. Upravo znanost je ta, koja više ne može bez njih, ako želi razumjeti živa bića. Danas si mogu objasniti svoje tadašnje doživljaje. Ali bio je to dugačak put.

Dugo, odveć dugo filozofi i prirodopisci radili su, naravno, u suprotnom smjeru. Valjalo je dešifrirati božji svemir, spoznati univerzalne zakone, koji čestice materije drže u njihovim putanjama, kao što sila teža drži zvijezde. Prvi biolozi 19. stoljeća još bi odlazili